

УДК: 821.161.2 :82–31 : 159.923.2

МАРКЕРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ Л. КОНОНОВИЧА “ТЕМА ДЛЯ МЕДИТАЦІЇ”

Николаєнко В. М., к. філол. н., доцент

*Зуєнко Я. М., магістрант

Запорізький національний університет

вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

nikolajenko2012@rambler.ru, *yaroslavazuenko@gmail.com

У статті порушено проблему дослідження маркерів національної ідентичності в романі Л. Кононовича “Тема для медитації”. Акцентовано увагу на причинах виникнення терміну ‘національна ідентичність’ у вітчизняному гуманітарному дискурсі та його національній специфіці. Досліджено особливості реалізації в тексті основних політичних і культурних ідентитетів: історії, мови, майнового індивідуалізму українців тощо. Розглянуто авторське трактування репресивних дій комуністичного режиму як спроби нівелювання національних особливостей у межах ведення політики культурної асиміляції.

Ключові слова: національна ідентичність, ідентитети, культурні та політичні маркери, майновий індивідуалізм.

МАРКЕРЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В РОМАНЕ Л. КОНОНОВИЧА “ТЕМА ДЛЯ МЕДИТАЦИИ”

Николаенко В. Н., к. филол. н., доцент

*Зуєнко Я. М., магістрант

Запорожский национальный университет

ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье затронута проблема исследования маркеров национальной идентичности в романе Л. Кононовича “Тема для медитации”. Акцентируется внимание на причинах возникновения термина ‘национальная идентичность’ в отечественном гуманитарном дискурсе и его национальной специфике. Исследованы особенности реализации в тексте главных политических и культурных идентитетов: истории, языка, имущественного индивидуализма украинцев и др. Рассмотрена авторская трактовка репрессивных действий коммунистического режима как попытки нивелирования национальных особенностей в рамках ведения политики культурной ассимиляции.

Ключевые слова: национальная идентичность, идентитеты, культурные и политические маркеры, имущественный индивидуализм.

MARKERS OF NATIONAL IDENTITY IN THE NOVEL “THE THEME FOR MEDITATION” BY L. KONONOVYCH

Nikolaenko V. M., Candidate of Philological Sciences, lecturer

*Zuienko Y. M., student of the magistracy

Zaporizhzhya National University

Zhykovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

The article is an attempt on research markers of national identity in the novel “The Theme for meditation” by L. Kononovych. Considered the specifics of realization the main political and cultural identity: history, language, property individualism etc.

In Ukraine the issue of national identity has a complex nature. Staying Ukrainian lands in the different state formations caused the separation of Ukrainian society and, as result, crisis of national identity. This problem is particularly acute in the second half of the twentieth.

In the novel “The theme for meditation” the author offers his own interpretation of political and cultural identity markers. Particular attention L. Kononovych devotes to important milestones of national history, in some way associated with the repression and harassment of the Ukrainian nation and to defend national rights and freedoms (Koliyivshchyna, Holodomor, the dissident movement). Aids to illustrate the author's intention are names of the characters that are repeated from generation to generation. Pointing to the striking similarity between Jur and the main antagonist Stoyan with their grandparents, author hints at transmigration of souls and inheritance by characters features of their ancestors.

One of the most important markers of cultural identity is the language. The problem of the decline of Ukrainian language plays a major role in the novel. For characters it condition is an indicative of state the all nation, its integrity and conscious ethnic identity. An important marker of national identity is the property individualism as one of the defining features of national mentality.

Key words: national identity, identity, cultural and political markers, property individualism.

Питання національної ідентичності традиційно привертає до себе увагу вітчизняних дослідників. Серед праць сучасних науковців, які займаються зазначеною проблемою, слід виокремити доробки Т. Воропай, Л. Нагорної, А. Ручки та ін.

Уперше термін “національна ідентичність” з’явився в гуманітарному дискурсі 1970–х рр. Ним активно послуговувалися фахівці в галузі соціології та психології. Найчастіше цей термін уживається в значенні “самобутність”, і в цьому аспекті розглядається як сукупність кодів, які становлять окрему соціальну групу серед інших і є підставою для самоототожнення індивіда з певною спільнотою.

Появу дискурсу ідентичності пов’язують із розквітом епохи модернізму та притаманними їй індивідуалістичними настроями. Після занепаду цінностей доіндустрального суспільства та у зв’язку з появою глобалізаційних тенденцій уперше індивід опинився в центрі уваги й зіткнувся з проблемою самоідентифікації.

В Україні проблема ідентичності має ще складнішу природу. Перебування українських земель у складі різних державних утворень спричинило сегментованість українського соціуму та, як наслідок, кризи національної ідентичності, яка особливо гостро постала в другій пол. ХХ – поч. ХХІ ст.

П. Костючок розрізняє два рівні національної ідентичності: індивідуальний і колективний. Обидва рівні включають у себе сукупність політичних і культурних ідентитетів. Політичними маркерами є національна свідомість, національний інтерес, національна територія, національна ідея, а культурними – культура, мова, історія, спільність походження, релігія.

Різні аспекти трактування роману Л. Кононовича “Тема для медитації” ставали об’єктами дослідження вітчизняних науковців. Питання особливостей нарративної стратегії розглядала Т. Мегеря. Релігійний дуалізм замовлянь вивчала Н. Башук. Із точки зору задекларованої теми особливий інтерес становлять розвідки Н. Башук і В. Ніколаєнко, предметом дослідження яких став індивідуалізм як складник етнопсихологічного коду в романі Л. Кононовича “Тема для медитації”, та О. Веретільник, яка розглядала творчість Л. Кононовича в національно-екзистенційному контексті.

Об’єктом дослідження є маркери національної ідентичності в романі Л. Кононовича “Тема для медитації”.

Метою статті є визначення особливостей інтерпретації політичних і культурних ідентитетів у семантичному просторі роману. Постає завдання дослідити різновиди та способи використання маркерів національної ідентичності в романі Л. Кононовича “Тема для медитації”.

Вітчизняна історія посідає важливе місце в романі Л. Кононовича “Тема для медитації”. Через посередництво головного героя та представників його роду читачеві випадає можливість заглибитися в минуле українського народу. Баба Чаунка пережила Голодомор, дід служив у війську Петлюри, а далека родичка Юри відьмувала ще за часів Коліївщини: “А то рід у них такий був. Казали старі люде, прабаба її ще в Коліївщину відьмувала: гарна була як з ікони, а водилася з гайдамаками й на коні їздила, мов чоловік. Сильно ляхи її боялися, тож як зайняли тих коліїв у полон, то її закували в залізо, відвезли десь під Жашків та й спалили живцем. Гадали в селі, що вже не буде відьом у їхньому роду – аж через сім колін оця Чаунка на білий світ вродилася” [3, с. 48]. Через минуле однієї родини автор

пропонує читачеві своє бачення важливих віх вітчизняної історії (колективізація, Голодомор, дисидентський рух тощо).

Допоміжними засобами для ілюстрації авторського задуму є імена героїв, які повторюються з покоління в покоління. Вказуючи на різочу схожість Юра та головного антагоніста Стояна зі своїми дідами, автор натякає на переселення душ і успадкування молодими героями рис своїх предків. Л. Кононович підкреслює риси характеру, притаманні і Юру-старшому, і його онукові: здатність до опору, волелюбство, тяжіння до землі, мирної праці. Юр-старший прагнув майбутнього в родинному колі, але служба в лавах війська Петлюри поставила на ньому тавро неблагоннадійності. Молодий Юр мріяв про спокійне мирне життя з коханою, але був засуджений до заслання.

Натомість у роду Стоянів із покоління в покоління передавалися такі риси характеру, як пристосуванство, підступність і заздрість. Обидва зуміли досягти успіху в умовах тоталітаризму саме завдяки умінню пристосовуватися та приховувати свої справжні думки, а також обертати “інструменти” режиму на свою користь.

Онуки повторюють долю своїх дідів. Тепла дружба, яка їх об'єднувала, руйнується через заздрість і ревності.

Автор засуджує ще одну рису характеру, притаманну українцям, – надмірний ідеалізм. Найяскравіше вона виявляється у викривленому сприйнятті й розумінні соціально-політичної ситуації молоддю. Наприклад, редактор газети Чумак так пояснював причини репресій і примусової русифікації: “Ленін – це один з найбільших гуманістів ХХ сторіччя! Але в часи сталінізму відбулася ревізія його ідей, і марксизм-ленінізм підмінили теорією загострення класової боротьби... Внаслідок цього було розстріляно сотні тисяч чесних принципових комуністів, котрі виступали проти викривлення ленінського вчення!” [3, с. 81]. Ті ж персонажі роману, які об'єктивно оцінюють ситуацію, не можуть запропонувати альтернативи її вирішенню. Юр переконаний, що існує лише єдина форма боротьби – збройна, і зразком у відстоюванні національних прав і свобод для нього залишається Гайдамаччина: “Запам'ятай, голубе: я не єдиний українець, який там воював! І здобували ми досвід бойових дій, щоб повернутися додому й наводити тут порядок! Бо надто вже тут багацько всякої наволочі лишилося ще з совєцьких часів...” [3, с. 33]. Однак подібних радикальних заходів недостатньо для створення повноцінного державного утворення. О. Веретільник зазначає: “Герої Кононовича таки прагнуть зберегти український світ у тому стані, коли до “тихого раю” ще не прийшла марксистсько-ленінська доктрина. Небажання помічати зміни в материнському просторі й адекватно на них реагувати спричиняють розрив з реальністю” [1, с. 67].

Важливим маркером ідентичності українців є індивідуалізм як одна з визначальних ознак національного менталітету. Про цю рису українського характеру згадував ще М. Костомаров, визначаючи її як домінуючу [див. 4, с. 60]. При цьому В. Янів відзначає, що основною сферою українського індивідуалізму залишаються насамперед різні форми приватної власності, на відміну від сфер громадської та політичної діяльності, а отже, українець більше схильний відстоювати власне майно, аніж власну державність [7, с. 224].

Автор підкреслює, що українська нація – це передусім нація хліборобів, кожен із представників якої міцно пов'язаний із конкретним локусом, землею, приватною власністю. Поняття “моє” відіграє дуже важливу роль у свідомості українців. Саме тому таким важким випробуванням стало кріпацтво, а пізніше – колективізація. Н. Башук і В. Ніколаєнко зазначають: “Заперечення центральним персонажем твору Юром комунізму як ідеології, заснованої на колективістських механізмах поведінки, формується протягом усього життя: дитяча нетерпимість до радянського режиму зароджується під впливом розповідей баби Чакунки про розкуркулення, колективізацію та голодомори, у зрілому віці відбувається

еволуція переконань під безпосереднім впливом дисидентського руху в Україні в 60–х роках ХХ століття, учасником якого стає Юр” [6, с. 236].

Із рідною хатою, знайомими з дитинства пейзажами асоціюється в Юра поняття “Україна”: “...і до самої смерти в’їдався у нашу пам’ять запах печених буряків і житнього хліба, який лежав на столі; а коли ми підросли, то починали розуміти, що все це – наше, що якась незрима сила змусила нас народитися в оцю епоху, яка притихла, немов патрон, що дала нам вона і цю мурованку, одну як солов’єві голос, і вербу коло річки, і могилу в полі – й усе це зветься Україною, і ми повинні боронити його, бо відступати вже просто немає куди...” [3, с. 185].

Розкуркулення стає справжньою трагедією для родини Юра, адже йдеться про руйнування споконвічних устоїв, зазіхання на приватну власність: майно, господарство, хату. З кожним предметом побуту баба Чакунка прощається як із розумною істотою. З найбільшою ж повагою звертається до хати та до її охоронця-домовика: “...як їх куркулили, то вона з кожним закутком і з кожнісінькою худобиною прощалася. Ото стане перед піччю, вклониться та й промовляє: “Дякуємо тобі, пече, годувальнице наша, що хліб пекла високий да пишний!” А посеред надвір’я вийшла, то у всіх коси дуба поставали – перехрестилася тричі, та в пояс уклонилося, та й мовить: “Дякуємо тобі, хато, і вам, двері тисовії, й вам, поріженьки дубовії, хатній, сінний, комірний і стайняний, і тобі дякуємо, хазяїне домовик, – за те, що терпіли нас, і служили нам, і добром дарували... більше ж у сьому місці добра не буде нікому!” [3, с. 47].

Одним із найважливіших маркерів національної ідентичності є мова. Проблема занепаду української мови раз-по-раз зринає в романі. Саме на цей факт звертає увагу Леляна, агітуючи Юра: “Тобі відомо, що десятки людей сидять у сибірських таборах за політичну діяльність? Що здійснюється цинічна цілеспрямована русифікація українського населення? Що наша мова й культура може реально зникнути вже через двадцять років?! Ти – філолог-україніст! Але пройде небагато часу – і тебе можна буде назвати фахівцем з класичної філології, тому що українська мова стане мертвою!” [3, с. 124].

Становище української мови для персонажів роману є показником стану української нації, її самоідентичності й цілісності. Саме тому біль і внутрішній спротив викликає в Юра русифікація в незалежній Україні: “Чому на вулицях наших міст лунає чужа мова? Чому русифікація в незалежній Україні сягнула таких масштабів, яких не було навіть за сталінських часів?” [3, с. 203].

У романі Л. Кононовича “Тема для медитації” автор пропонує свою інтерпретацію маркерів політичних і культурних ідентитетів. Особливу увагу він приділяє важливим віхам вітчизняної історії, так чи інакше пов’язаним із репресіями та утисками українського народу, а також із відстоюванням національних прав і свобод (Коліїщина, Голодомор, дисидентський рух). Автор звернув увагу на ще один важливий культурний маркер – мову, яка є одним із визначальних чинників етнічної самоідентифікації людини.

У контексті подальшого дослідження порушеної теми слід звернути увагу на особливості авторської інтерпретації історичного минулого, протистояння природного та штучного світоглядів у романі.

Доречно також зосередити увагу на стильових і композиційних особливостях твору. Об’єктом дослідження може також слугувати інтертекстуальність роману Л. Кононовича “Тема для медитації”.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веретільник О. Леонід Кононович: творчість у національно-екзистенційному форматі / О. М. Веретільник // Українська мова та література. – 2006. – № 41/43. – С. 64 – 70.
2. Козловець, М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації. / М. Козловець. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.
3. Кононович Л. Тема для медитації / Л. Кононович. – Львів : Кальварія, 2005. – 236 с.
4. Костомаров М. І. Дві руські народності / М. І. Костомаров ; пер. О. Кониський. – Харків : Майдан, 1991. – 72 с.
5. Костючок П. Культурні маркери національної ідентичності / П. Костючок // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2012. – № 22. – С. 106 – 111.
6. Ніколаєнко В. Індивідуалізм як складова етнопсихологічного коду в романі Л. Кононовича “Тема для медитації” / В. М. Ніколаєнко, Н. А. Башук // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2010. – № 2. – С. 234 – 240.
7. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – К. : Знання, 2006. – 340 с.

REFERENCES

1. Веретільник, Олена. “Леонід Кононович: творчість у національно-екзистенційному форматі”. *Українська мова та література* 41–43 (2006): 64–70.
2. Козловець, Микола. *Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009.
3. Кононович, Леонід. *Тема для медитації*. Львів: Кальварія, 2005.
4. Костомаров, Микола. *Дві руські народності*. Харків: Майдан, 1991.
5. Костючок, Петро. “Культурні маркери національної ідентичності”. *Вісник Прикарпатського університету. Історія* 22 (2012): 106–111.
6. Ніколаєнко, Валентина, Наталя Башук. “Індивідуалізм як складова етнопсихологічного коду в романі Л. Кононовича “Тема для медитації””. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки* 2 (2010): 234–240.
7. Янів, Володимир. *Нариси до історії української етнопсихології*. Київ: Знання, 2006.

УДК 821.161.2:82 – 31:82.0.7.04

СИМВОЛІКА ПОВІСТІ “ЧОРНЕ СОНЦЕ” ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

Поліщук Є. С., аспірант

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

eliza_poli@rambler.ru

У статті досліджено своєрідність використання символіки та її значення у повісті Василя Шкляра. Розглянуто архетипи та образи, характерні для української літератури, які використовує у своїй творчості письменник. Основну увагу звернено на трактування образів-символів сонця, Лади, Ангела, системи кольорів.

Ключові слова: символ, образ-символ, символіка, символізм, міфологія, архетип.